

ZBIRKA ŠALEŠKI RAZGLEDI
Dvajseti zvezek

ZBORNİK 2023

Uredil David Vidmar Čeru

Knjižnica Velenje

Velenje 2023

VSEBINA 20. ZVEZKA

David Vidmar Čeru	5
VODNIK PO ŠALEŠKIH RAZGLEDIH	

OB KAJUHOVEM LETU

Mira Delavec Touhami	13
LJUBEZEN DO DOMOVINE IN DOMAČEGA KRAJA V POEZIJI KARLA DESTOVNIKA - KAJUHA	

Špela Poles	33
KAJUHOV DOM	

David Vidmar Čeru	85
JOŽE DESTOVNIK: POZABLJENI BRAT KARLA DESTOVNIKA - KAJUHA	

ZGODBE ŠALEČANOV

Silvo Grmovšek	135
INTERVJU Z MATEJEM VRANIČEM, AVTORJEM FILMA DIVJA SLOVENIJA	

Zoran Pevec	149
STROPNIKOVA LIRSKOSLOVARSKA GNEZDA – UNIKUM V SLOVENSKI PESNIŠKI POKRAJINI	

Rajko Zaleznik	161
ZGODBA O ŠOŠTANJSKEM BAZENU	

Peter Rezman	181
ŠTRAJK OB TEKOČEM TRAKU	

Dušan Brešar	201
ZA DOMOVINO – S TITOM NAPREJ!	

O PRETEKLOSTI, SEDANJOSTI IN PRIHODNOSTI ŠALEŠKE DOLINE

Danilo Čebul	223
ISKRICE ŠOŠTANJSKEGA FEUERWEHRA	

Rok Poles	263
OD KAČJEGA KOPALIŠČA DO PRESTIŽNEGA LETOVIŠČA DUNAJČANOV (DRUGI DEL: OD 1900 DO KONCA PRVE SVETOVNE VOJNE)	
Jedrt Poles	337
»VSE NAS JE UNA NA SVET SPRAVLA« – ANTONIJA STERNAD (1873–1950), DIPLOMIRANA BABICA IZ ŠOŠTANJA	
Miran Aplinec	381
ČEVLJARSKA OBRT V ŠALEŠKI DOLINI	
Aca Poles	427
»BIL JE MOJSTER, KI JE DELAL VSE, OD GOJZERJEV DO PLESNIH ČEVLJEV«: SPOMINI NA ALOJZA POLANČA, ČEVLJARKEGA MOJSTRA IZ ŠOŠTANJA	
Rok Poles	491
DARINKA ODOVIČ: KOZERIJA O TOPOLŠICI (1938) IN MOJA AVTOBIOGRAFIJA (1949)	
Jože Hudales	531
GORENJE V GORENJU: PRVO DESETLETJE DELOVANJA 1950–1959	
Alenka Šalej	565
50 LET PRIJATELJSTVA SREDNJEŠOLSKIH PEVSKIH ZBOROV IZ ESSLINGENA IN VELENJA	
Aleksandra Gačič Belej	595
RAZSTRTA ŽELEZNA ZAVESA: DRŽAVNIŠKI, POLITIČNI IN PARTIJSKI OBISKI VODSTVA VZHODNEGA BLOKA V VELENJU	
David Vidmar Čeru	651
JULIUS HORST (JOSEF HOSTASCH) IN VESELOIGRA DIE TANTE AUS TOPOSCHITZ	
DOSLEJ IZŠLO	730

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

908(497.4Šaleška dolina)(082)
94(497.4Šaleška dolina)(082)

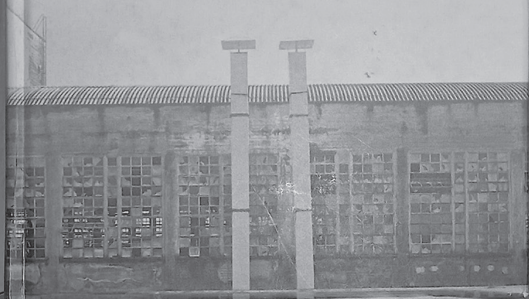
ZBORNİK 2023 / uredil David Vidmar
Čeru. - Velenje : Knjižnica, 2023. - (Zbirka
Šaleški razgledi ; zv. 20)

ISBN 978-961-96340-3-5
COBISS.SI-ID 171067139

Za vsebino odgovarjajo avtorji. Povzemanje in reprodukcija
celote ali delov brez dovoljenja založbe in avtorjev je prepovedano.

© Knjižnica Velenje

PETER
REZMAN
TEKOČI TRAK

Peter Rezman Mesto na vodi

LITERA

PETER REZMAN BARBARA IN KRIŠTOF

PETER REZMAN ZAHOD JAME

PIRAMIDA

Peter Rezman

Pristanek na kukavičje jajce

Peter Rezman

Peter Rezman je pesnik, pisatelj in dramatik. Je član Društva slovenskih pisateljev. V slovenskem literarnem prostoru se je uveljavil predvsem kot prozaist, ki v svojih delih najpogosteje obravnava tematike, povezane z rudarstvom in rudarskim življenjem. Za zbirko kratkih zgodb Skok iz kože je leta 2009 prejel nagrado fabula, ki jo je podeljeval časopis Dnevnik za najboljšo zbirke kratke proze v obdobju dveh let. Rezmanova zbirka kratke proze Nujni deleži ozimnice pa je bila uvrščena med deset najboljših zbirk kratke proze za nagrado fabula 2011. Njegov drugi roman Zahod jame se je uvrstil med peterico finalistov za nagrado kresnik 2013, ki jo podeljuje časopisna hiša Delo za najboljši roman preteklega leta. Roman Tekoči trak je bil nominiran za nagrado kritiško sito, torej med pet najboljših slovenskih knjig v letu 2016 po izboru Društva slovenskih literarnih kritikov, in bil je nominiran za nagrado kresnik leta 2016. Kasneje je izdal roman Mesto na vodi (2019) in dve zbirki kratkih zgodb, Maribor paralaksa (soavtorstvo z Jernejo Ferelež, 2019) in Velunja brez godbe zgodbe (2022).

ŠTRAJK OB TEKOČEM TRAKU¹

Vse, kar je napisano, je res, ali vse, kar je napisano, je res zgolj napisano

¹ Prispevek je objavljen kot spomin na skorajda pozabljeno petdeseto obletnico »velenjskega štrajka« iz leta 1973. Ker je to za mesto z delavsko identiteto dokaj pomembna tema, ki gradi kolektivno identiteto, je pomembno, da se dogodka spominjamo in polemiziramo. Poleg krajše brošure Štrajk v rdečem rudniku in krajših omemb v delu Zgodovina premogovnika Velenje (1. in 2. del) je velenjski štrajk iz leta 1973 pretežno zapostavljen. Zaradi tega smo se v uredništvu Šaleških razgledov odločili, da z objavo izseka iz romana Petra Rezmana skupaj z avtorskim komentarjem oziroma uvodom vsaj nekoliko obeležimo jubilej (op. ur. odb.).

Vse, kar se zgodi, sočasno mineva.

Mine. Premine v spomine.

Namesto uvoda – premislek

Je domišljija nekaj avtonomnega, kar nastane »samo do sebe« v naših možganih ali se skoti iz spominov? So izmišljene zgodbe in pripovedi zgolj podzvestne interpretacije minulih, resničnih dogajanj? Interpretacije interpretacij? Interpretacije interpretacij interpretacij? Kolikorkrat lahko to repetiramo in jih med sabo pomešamo – interpretacije?

Poskusimo v obratni smeri. Ali lahko interpretacije in njihove »obnovite« v spominih prenetemo »nazaj« tako, da se dokopljemo do obnove »začetnega« dogodka? Ali lahko na ta način dobimo »točen« vpogled v neko minulo dogajanje, in to tako, kot se je dejansko zgodilo? Vse to so seveda zgolj retorična vprašanja za iztočnico trditve, da literariziranja minulih »resničnih« dogodkov ne moremo enačiti z resnico.

In po premisleku vendarle uvod

Okoli leta 2010 me je Robert Titan Felix, takrat še urednik pri mariborski založbi Litera, nagovoril, da bi po lepem odzivu bralcev na zbirko novel *Skok iz kože* poskusil napisati še roman s podobno tematiko. Povabila sem bil vesel in se z vso vnemo lotil snovanja prvega romana in se pri tem seveda držal uredniškega nasveta glede rudarske tematike. Zato sem tehtal in izluščil nekaj okoliščin, ki so mi bile znane iz osebne izkušnje dela v velenjskem rudniku in ki so hkrati specifične za premo-garstvo v Velenjski kotlini. To je pomenilo, da sem zajemal snov za pisanje vse od leta 1974 dalje, ko sem kot učenec poklicne elektro šole začel praktično delo v jami na Starem šahtu. Tematsko sem nihal med naslednjimi vsebinami: prehod od ročnega dela v mehanizirano odkopavanje lignita; izkoriščanje (zloraba) rudarjev za časa socializma (tudi štrajk 73); potapljanje zemlje, pod katero se koplje lignit (Družmirje); migracije zaradi obsega proizvodnje (odnosi staroselcev in prišlekov); ekonomski

prehod iz SFRJ v samostojno Slovenijo; bodočnost (zaton) rudarstva (čas po izkopanem lignitu).

Tako sem v snovanju svojega prvega romana nevede ustvaril tematski okvir za celo desetletje pisanja proze, saj sem med 2010 in 2020 napisal pet romanov z rudarsko tematiko, ki se naslanjajo na moja izkustva in življenje v Velenjski kotlini. Hkrati sem prekolobaril vse prej naštete teme. Štrajk 1973 ter izkoriščanje (zlorabo) zaposlenih v rudniku, Gorenju in Vegradu in odnose med staroselci in prišleki sem združil v romanu *Tekoči trak*.²

Roman *Tekoči trak* sem zasnoval kot ljubezensko zgodbo v kontekstu integracije priseljenske, bosanske družine v rudarskem mestu. Pripoved je začela nastajati kmalu potem, ko sem končal roman *Barbara in Krištof*, to je nekje v začetku leta 2014.³

Prepričljivost zgodbe, tako kot v celotnem opusu, sem gradil na poznavanju življenja in okolja v Velenjski kotlini. Sredi ustvarjalnega procesa, snovanja mreže izmišljenih dogodkov in likov bodočega romana, je od »zunaj« vdirala realnost v obliki dnevnih novic, predvsem takratno burno dogajanje na velenjskem premogovniku, kjer je bila v začetku julija 2014 stavka rudarjev. Začel sem kombinirati, kako bi lahko tekoče dogajanje vpletel med izmišljene dogodke v romanu. Zato sem skušal dobiti informacije tudi iz prve roke in se pogovoril z vidnima predstavnikoma obeh rudarskih sindikatov, saj sta se njuni aktivnosti kar sami ponujali za vzor epizodnih (seveda izmišljenih) likov romana. Še bolj me je vznemirjala domneva, da je stavko režiralo poslovodstvo Premogovnika v navezi z vodilnimi politiki Velenjske kotline zato, da bi dvignili ceno premogu. Ta domneva je kar klicala po primerjavi stavke 2014 s stavko na RLV leta 1973. Po mojih spominih na šestdeseta in sedemdeseta leta prejšnjega stoletja se je namreč izoblikovala teza, da »čudež socializma Novo Velenje«

² Podrobneje sem celotni knapovski opus romanov (*Pristanek na kukavičje jajce*, *Zahod jame*, *Barbara in Krištof*, *Tekoči trak*, *Mesto na vodi*) predstavil v Šaleških razgledih 18, Skok iz knapovske proze, stran 401.

³ Splet okoliščin je bil potem takšen, da je pri mariborski založbi Litera *Tekoči trak* izšel celo prej (2015) kot *Barbara in Krištof*, ki ga je i zdala novomeška založba Goga (2016).

ni temeljil na samoupravljanju delovnega ljudstva in njegovem prostovoljnem udarniškem delu, ampak da je šlo za »diktaturo« (če ne vsaj za patriarhat) »očeta Velenja«, samo-imenovanega »rdečega kralja«,⁴ prisilno »udarniško« delo in tudi »vsiljen« samoprispevek, kot se je reklo lokalnemu »davku« od neto plač slehernega zaposlenega občana. S tem denarjem se je financirala izgradnja »družbene« mestne infrastrukture in vzdrževanje družbenopolitičnih organizacij tistega časa.⁵ Za potrditev te teze nisem (raz)iskal nobenih posebnih virov, saj to ni domena literarnega dela. Je pa res, da sem svoj spomin kot glavni »vir« navdihla preverjal v glasilu RLV *Rudar* in tedniku *Naš čas* iz tistega obdobja, pa še v knjigah *100 let rudnika lignita Velenje*, več avtorjev, (REK Velenje, 1975), *Zgodovina Premogovnika Velenje 1*, Anton Seher, (Premogovnik Velenje, d. d., 1995), *Zgodovina Premogovnika Velenje 2*, Anton Seher, (Premogovnik Velenje, d. d., 1998) in *Premogovnik Velenje Mejniki*, Vinko Mihelak, (Premogovnik Velenje, d. d., 2010). Potem ko sem roman *Tekoči trak* napisal, pa je izšla brošura *Štrajk v rdečem rudniku*, Fadil Krupić Beli, (Knjižnica Velenje 2015), ki prav tako posredno pritruje tezi kot tudi mojemu spominu na govorice iz tistega časa, in sicer, »da je štrajk 73 na šahtu organiziral Žgank.«

Žal nisem našel načina, da bi v vsebini romana *Tekoči trak* lahko povezal oba knapovska štrajka (1973 in 2014), saj roman prvenstveno ne govori o stavkah. Zato sem se vključevanju rudarske stavke iz leta 2014 v romanu odpovedal. Sem pa zato lahko v zgodbo vpletel dva druga resnična delavska upora. To sta bila poleg že omenjenega štrajka knapov iz leta 1973 še upor delavk tovarne Gorenje septembra 2009 in agonija delavcev nekdanjega Vegrada leta 2010. Res je, da osebno teh dveh upor nisem izkusil, sta pa oba dogodka video dokumentirana z amaterskimi posnetki dogajanja in objavami na družabnem omrežju

⁴ Spomini »rdečega kralja«, Nestl Žgank (Damijan Kljajič, Vlado Vrbič), Karantanija, 1999.

⁵ Zveze komunistov (ZK), socialistične zveze delovnega ljudstva (SZDL), zveze sindikatov (ZS), zveze socialistične mladine (ZSM) in zveze borcev narodno osvobodilne borbe (ZB NOV).

YouTube. Tako sem si lahko v veliki meri pomagal kar z magnetogrami, ki sem jih za ta namen naredil po dveh takih dokumentih. Za primer Vegrad sem uporabil nastop župana Srečka Meha⁶ pred protestirajočimi delavci, za primer upora delavk Gorenja pa sem se naslonil na podporni nastop velenjskih raperjev Thug Connect na »gorenjski kapiji«, ki je prav tako dosegljiv na platformi YouTube.

Knapovski štrajk, opisan v romanu Tekoči trak, je v romanu seveda oblikovan za potrebe celotne pripovedi v knjigi, tako da podpira prej navedeno tezo o vodstvu rudnika in občine kot glavnih organizatorjih štrajka z namenom povečanja cene velenjskega lignita, od česar ne bi imeli korist samo zaposleni v obliki višjih plač, ampak predvsem »širša družbena skupnost«, ki je bila na več načinov odvisna od denarja, ki ga je iztržil Rudnik lignita Velenje za prodani lignit.

V nadaljevanju sledi celoten odlomek iz romana Tekoči trak, ki ga je navdihnila stavka velenjskih rudarjev leta 1973. Poudarjam pa, da literariziranih spominov na resnične dogodke ne moremo imeti za opis dogodkov, ki so se nekoč v resnici zgodili. Literatura je vedno izmišljena. Fikcija. Tako je tudi v tem konkretnem odlomku štrajk iz leta 1973 zgolj navdih in spomini so preoblikovan tako, da ustrezajo izmišljeni pripovedi, torej romanu Tekoči trak, in hkrati podpirajo njegovo pripoved. To je vedno pomembno imeti v zavesti, ko beremo vsakršne literarizirane spomine, »resnične« dogodke ali biografije.

⁶ »MojfilmŠTRAJK U VEGRADU.« (Velegacici Kljuc). *YouTube*.

Od frlezcimra do Lukove vile

(odlomek iz romana Tekoči trak, Litera Maribor, 2015)

Petnajstega marca dvainsedemdesetega leta, ko je Marijahergeben na šaht tako kot vsakega petnajstega prinesla colngo, je po garderobah pritajeno brumelo nezadovoljstvo, saj so mnogi razumeli štajgerje v jami, ko so govorili, koliko bi moralo biti v frdinstitih in da bo denarja v njih več, kot ga je petnajstega marca bilo. In bilo ga je kar precej manj! Bakreni drobiž je kar cingljaj, saj so mnogi tako mahali z odprtimi kuvertami, da so se kovanci žvenketaje razleteli po gladkih betonskih tleh. Tudi Sejid se je tega večera skopan, dišeč in počesan odpravil nazaj v frlezcimer, kjer so ženske na šalterjih delile plačo. Preštel je denar pred okencem in preveril, ali se številka in dejanski kupček v kuverti ujemata. Že ko je videl številko, ga je popadla jeza, saj si je sam naračunal več, kot so mu izračunali v obračunski pisarni in vtaknili v frdinstit. Preštel je denar, se umaknil in naredil prostor kameratom v vrsti za sabo ter pohitel k svojemu auscugu v garderobi, sedel na svoj plac, izvlekel plačilno listo, jo razgrnil na kolenih in se zatopil v številke. Kar naenkrat je zarohnel, da so vsi okoli njega dvignili glavo:

»Porka madona, jebemu mater u pičku materinu hiljadu puta. Pa opet, jebem jim sve po redu u pičku materinu. Pa kad če prestati, da nas zajebavaju sa ovom plačom, majku jim jebem. Pa je reko štajger, da če biti ovaj mesec akordi, ko se šika, pička mu materina, i evo opet ni tolk denarja, ko smo se zmenli na šihitu. Pa kaj onda računa tolk one akorde, če mu pa ove pičke računovodske sve promene. Al pa se nam on laže, jebem mu sunce žarko!«

Kot bi porinil snežno kepo po hribu, je zabrnelo vse nakrog. Vsi drugi so tudi imeli glasne pripombe in na slepo psovali, eni jamo, drugi štajgerje, tretji život. Nezadovoljstvo s prenizko plačo je velo z vseh strani. Najglasneje, najbolj tekoče in v najdaljših rafalih se je usajal Sejid, da so se pobi začeli zbirati okoli njega in drug drugemu pred nosom mahati s plačilnimi kuvertami. Zraven so si, ne da bi se poslušali, dopovedovali o krivicah, ki se godijo, in rasla je solidarnost, ki poveže ogoljufane

ljudi. Bolj kot zaradi znižanih plač so bili jezni in užaljeni zaradi neizpolnjenih obljub, saj se je že več mesecev vlekla razlika med obračunanimi akordi, ki so jih odnesli nadzorniki ven v obračunske pisarne, in številkami, ki so se tam znižale. Ta zgodba se je ponavljala vse od novega leta, ko so po doseženem planu januarja takoj znižali plačo, s katero so še decembra mazali in navijali tonažo črnega zlata. Skozi skupino jeznoritih knapov se je od nekod prirnil Anza in Sejid se je za hip zmedel, saj je bila običajno situacija ravno obratna. Zato je začasno prekinil serijo kletvic, pogledal starejšega kamarata in znil:

»Ka pa ti? Pa ja ne greš na nohšiht, al ka? Pa bi ja mogao bit na fruhšihu ...«

»Sem mejal dons z oblezom ponoči in bom dva šihta skup naredu.«

»Aja ...?«

»Kvadre smo vozli za bajto cel dan, pa sn nual in mejal ...«

»Aja,« je še enkrat zategnil Sejid, nato se je vrnil k plačam in dodal:

»A si že digno plaču. Kak maš pa ti akorde obračunane. Jeli vaš štajger tud dao v obračun večje brojke, ko pa so nam pol babe naračunale?«

»Ja porkamadona, že od novga leta colnga ne štima ...«

»Pa tak pa ne bo šlo več. Bomo mogli štrajka udarit, al ka?« je bil hud Sejid, Anza ga je pogledal in se potem uzrl po nemirni garderobi. Poznal je takšno stanje in je vedel, da v takem ne bi bilo treba dolgo šuhtati ljudi in bi res ustavili delo.

»Ma kline,« se je potem naredil flegma in brezskrbno dodal: »Kurc! Za kruh pa pir bo že. Pa za žajfo. Sej bo boljš, ko bojo koln bolš plačali!«

»Bojo moj kurac šta naredili, če bomo kar šutili. Bomo mogli zaropotat, pol pa bude plača, tak, ko nam oblublaju!«

Avtobusi so med pol deseto in pol enajsto na gosto krožili mimo šahtnske kapije. Počasi so razredčili razjarjeno popoldansko izmeno. Knape so zvozili v mesto. Večina je svojo jezo kuhala naprej v pivu pri tržnici ali v rudarskem domu. Petnajstega mar-

ca ponoči tistega leta je bilo v rudarskem mestu do zadnjega dinarja zapitih več plač kot običajno in kelnerce so do zore nalivali konjak v pivo. Dokler niso ob pol petih zjutraj mesta znova začeli prebujati rdeči avtobusi s hidravličnimi vrati in lesenimi stoli.

Anza je prebil noč na šihlu. V jami. Po koncu nohšihla je počakal v etažni pudi, da bi s pobi svoje izmene nadaljeval redni fruhšiht. Okoli pol sedme je prisvetil okoli falerja njegov štajger z vonjem po sveži postelji in toaletnem milu. Anza mu je v kratkih besedah opisal vzdušje v beli garderobi prejšnji večer in kako glasen je bil tisti Bosanec Mehmedović ali kako se že piše. Štajger si je zapisal v beležnico številko bosančevega auscuga, potprepljal Anza po rami, dodal, naj se še malo odpočije v pudi, in jo mahnil na čelo prej kot običajno, da je imel Anza mir. Naročil je šalteristu, ki je nekaj metrov stran čistil pot ob železnih žlebovih težkega dvoverižca:

»Mal poglej na njega pa ga pust dremat do malce. Pol ga pa rukn, pa naj gre domu. Dons ne bo unih buč v jamo. Sej je bil pridr celo noč.«

Šalterist je na debelo izpljunil temno rjavo slino, v kateri je žvečil tobak, in pokimal, nato je štajger ukazal:

»Tej pa zalaufej. Dej forberc ...«

Čikar je pritisnil robustno ročko tipkala na signalni plošči; hupa je hripavo in na ves glas dvakrat grgrajoče zatrobila, potem še dvakrat na kratko in ravno tako, kot je sopla hupa, je pomežiknila tudi signalna luč. Nekaj trenutkov za tistim je zašumel gumijasti tekoči trak preko kolesa povratne postaje, guma je smuknila v temo odvoznega kanala in s sabo odpeljala nekaj smeti ter par lopat premogove prge, ki jo je šalterist počistil že prej, ko je tekoči trak še miroval. Premikajoče gumijasto korito je velelo pognati naslednji pogon, ki je kot jeklena glava divje zveri štrlel nad povratno postajo in bo zdaj zdaj pognal svoje čeljusti in pričel bruhati premog. Ko je po signalu pognal robustni pogon, so luči zaradi zagona motorjev za trenutek skoraj ugasnile in nato se je škripaje in ropotaje premaknilo dvoje verig. Te so vlekle s sabo litoželezne prečnike. Cvileče se je pognal še bližnji drobilec, ki je lomil štuke premoga z jeklenim vretenom

in jih zabijal v žlebove transporterja, jekleni prečniniki pa so jih strgali in vlekli do pogonske glave stroja ter sesipali v gumijasto nakladalno korito tekočega traku. Kadeči se premog je še topel in dišeč na neskončno dolgem kupčku prišel na tekočih trakovih svojo pot iz podzemlja. Nov šiht se je začel in nejevolja zaradi prenizkih plač in narobe preračunanih akordov je utonila v prahu in hrupu transportnih kanalov, po katerih drsi premog, odstreljen, nalomljen in postrgan na odkopnih deloviščih, v srcu proizvodnje, kot so rekli v pisarnah zunaj, kjer so načrtovali to-nažo črneга zlata in preračunavali akorde.

Malo pred deveto uro je šalterist potresel Anza, ki je stisnjen v dve gubi smrčal z glavo postrani in čelado z ugasnjeno lučjo v krilu. Karton za svojim hrbtom je ogrel s telesom. Spal je kot polh. Zdramil se je in čudno pogledal, saj prvi hip med sanjami in budnostjo ni vedel ne kje je, ne koliko je ura, ne kaj se dogaja. Ko se je ovedel, je grdo pogledal že umazanega stikalisti, na katerem je rahlo oznojeno čelo razkrivalo, da je ravno popucal pod trakom in pofilal koln, ki se je natresel okoli presipne postaje.

»Ka je ... a kdo gre?« je vprašal kamarata, ki ga je zbudil.

»Ne ...,« je zategnil preklasti knap. »Damu se spraj.«

»Ne morm. Ni še šiht. Bom že počakou ...«

»Sej je rek, da lahk greš prej.«

»Ker je reku?«

»Sej veš!«

»Aha,« je razumel Anza, se dvignil, zapel delovno bluzo in se zavil v vetrovko, potegnil glavo med ramena in se napotil ob glavnem odvozu proti šahtu, da mu je močan ajncient bičal premogov prah v lica. Na prvi krajngi je zavil v auscient in po toplem in vlažnem kanalu našel pot do spodnje šale ter se poleg prazne cicke, kar ni bilo ravno po predpisih, odpeljal ven. Zunaj je za razliko od običajne poti v lamparno, kjer je odložil akumulatorsko luč in jo dal polniti za naslednji šiht, najprej zavil v prvo nadstropje uprave, kjer je bila pisarna glavnega inženirja proizvodnje. Ne da bi trkal, je vstopil. Moški v modri halji ga je brez pozdrava vprašal:

»Ka je?«

Anza je na kratko povedal še njemu, kakšen kraval je nastal prejšnji večer v beli garderobi, ko je prišel na šiht, in glavni ga je tiho poslušal. Ko je končal, ga je po kratkem razmisleku vprašal:

»Ka pa da si šel ponoč na šiht? A nisi zutrej na smeni?«

»Zamejou sn, ker sn furol kvadre za bajto ...«

»Aha. A zdej pa že greš?«

»Ja.«

»V redu. Lahk greš,« ga je na kratko odpravil glavni in sedel za mizo, ne da bi ga še pogledal. Anza se je obrnil in odšel pod tuše, potem pa domov. Peš. Avtobusi so vozili samo v času med izmenami. Ob šestih, ob dveh popoldne in ob desetih zvečer.

Še isti dan malo pred drugo uro in tik pred uvozom v jamo je Sejidov štajger rekel postavnemu Bosancu, da se mora javiti na raport glavnemu inženirju proizvodnje. Naj gre v prvo nadstropje upravnega dela, na vratih piše, kje je, in da bo že tam izvedel, za kaj gre. Sejid je debelo gledal in brez besed ubogal ter se namesto skozi frlezcimer proti mostu k šali usmeril k majhnim vratom v skrajnem desnem kotu. Ta so vodila v hodnik proti upravnemu delu rudnika. Na drugi strani hodnika je bilo svetlo in široko stopnišče. Zagnal se je v prvo nadstropje in na drugih ali tretjih vratih našel rdečo plastično tablico, na kateri je bil z dva centimetra visokimi tiskanimi črkami z belo barvo ugreznjen napis <glavni inženir proizvodnje>. Potrkal je, in ker se nihče ni oglasil, je počasi poskusil odpreti. Vrata so se vdala, pokukal je v pisarno in videl malo debelušnega in nizkega moškega, ki se je vzpenjal ob samostoječem obešalniku v kotu pisarne, kamor je obešal modro delovno haljo. Pogledal je prišleka v umazanih jamskih cotah in zanergal:

»Ka je?«

»So mi rekli, neka grem na raport h glavnome inženerju ...«

Debeluško je stopil k svoji pisalni mizi in pogledal v papirje na njej. Počasi je v dveh delih prebral:

»Mehmed Alič?«

»To sam ja. Mehmedalić, Sejid. Ka pa je narobi?«

Glavni inženir ga je pogledal. Knap je bil precej višji od njega:

»Ti si «vojno siročče», piše v kartoteki.«

»Vojna sirota sam, ja. Čist smo se porazgubili po vojskoj, pa sploh ne znam več, kje su se izgubili moji ...«

Potem se je inženir zopet ozrl v knapovo personalno mapo, ki je ležala na njegovi mizi, in nekaj časa molčal. Nato je, ne da bi prestavil glavo ali pogledal Sejida, spregovoril v mizo:

»A bi ti rad šel nazaj v Bosno?«

»Ka pa je bilo narobi,« je ponovil.

»To boš pa mogu ti men povedat!«

»Ka pa bi mogao ..., ne vem, ka bi vam mogao povedat. Ja ...«

»Knapi smo vsi na ti. Js sn tud knap, tk kot ti,« ga je prekinil glavni in dodal. »Sed...«

Sejid je pogledal na prazen stol pred pisalno mizo glavnega inženirja proizvodnje. Ni mu bilo, da bi sedel tja:

»Šalo bom zamudio ..., štajger ...,«

»Štajger ve, da si pr men. Sed se. Ko boma fertik, boš pa šel v jamo.«

Ne Sejid ne glavni inženir proizvodnje nista nikoli nikomur povedala, kaj sta se zmenila v naslednji uri, ki sta jo skupaj preživela v pisarni. Inženirjevi sodelavci na rudniku in tovariši na občini so mu dali nalogo. Kako jo bo izpolnil, ga pa niso nikoli spraševali, zato jih tudi ni zanimalo, kaj sta se tega dne pogovarjala z Bosancem.

Sejid je po uri, preden je zapustil pisarno, obljubil, da bo molčal kot grob, kjerkoli in kadarkoli bi ga kdorkoli spraševal o njunem dogovoru tega dne. Vedel je tudi, da ga bo kmalu poiskal kurir in ga peljal na sestanek, o katerem se ne bo smelo govoriti naokrog.

V petek, ko je prišel moker izpod tušev, spustil auscug, odvil brisačo in se obrisal po glavi ter si pričel brisati hrbet, je

opazil, da ob svoji vrvici še vedno dvignjenega obešalnika za obleko sedi Anza. Mokremu knapu se je zdelo čudno, da kamarat še ni spustil obešala za obleko in se ne slači in ne odpravlja na nohšiht, kot je bilo to v začetku tedna. Prepognjen si je obrisal spodnji del telesa, in ko se je zravnal, je obesil brisačo na zibajoči klin obešala. Hkrati je navrgel Anzu:

»Kvadri? A si za zidanje spet vozio kvadrove danas, pa boš spet nohšihtha mogao udarit?«

Anza je s palcem porinil šilt kapo visoko na čelo, da je ščitnik pogledal proti stropu. Premeril je golega Bosanca pred sabo. Ta je potegnil iz žepa obešenih hlač čiste snežno bele spodnjice in si jih navlekel. Anza je počakal, da se je goli mož pred njim zopet zravnal, nato pa mu s pogledom v oči rekel:

»Nohšihtha boma midva nocoj skupi tolkla. V vili udarnikov. Na sestanku ...«

Vila udarnikov na robu gozda, ki se je pričel na hribčku nad rudarskim mestom, je bila čvrsta lesena, vsa v črno pobarvana brunarica, podkletena z debelimi betonskimi zidovi, za katerimi sta se skrivali garaža in izba s štirimi nadstropnimi posteljami, ozko stopnišče pa je vodilo v glavno etažo. Tam je kraljevala velika soba, ki ji je dajala ton zelena lončena krušna peč. V njej ni nihče nikoli pekel kruha, saj je bila v sobi samo še dolga in široka, skrbno izdelana macesnova miza, okoli katere in na klopi ob peči je bilo toliko sedišč, da je lahko v sobi hkrati sedelo kakšnih dvajset oseb. Vila udarnikov se ji je reklo zato, ker se je tukaj kovala usoda rudnika in mesta, saj so v prostoru s krušno pečjo pogosto zasedali najpomembnejši možje in trasirali pot vsem glavnim odločitvam rudarskega mesta. To se je v desetletjih po vojni iz dneva v dan bolj spreminjalo v socialistični čudež, kamor je s ponosom vabil svoje komunistične kolege iz vseh sorodnih držav celo jugoslovanski maršal. Ne na rudniku ne v rudarskem mestu se ni moglo nič pomembnega zgoditi, kupiti ali zgraditi, česar se ni prej premlelo v tem prostoru, za to mizo, ki jo je običajno dolgo v noč osvetljeval lestenec v obliki obrnjene košare za kruh. Na mizo je padala ostra svetloba gole žarnice iz lestence, ovitega z rdeče-belimi karirastim platnom, iz kakršnega

je bil tudi namizni prt, s katerim pa so le redko prekrivali kot steklo zglajeno in lakirano rdečkasto macesnovo ploskev.

Sejid je zinil:

»A ti si ...?«

»Ja.«

»Ti si onaj kurir ...?«

»Pssst!« Anza ga je mrko pogledal in za trenutek prita-knil pokončni desni kazalec na ustnice:

»Js sn, ja. Pa tih bod zdej!«

»To si pa ne bi nikada mislio ..., ti boš mene vodio na sastanak,« se je pričel Sejid oblačiti naprej.

»Js ja. Ti me še ne poznaš. Pa še dober, da me ne!«

»U madona. A tako je to?«

»Tek je to, ja,« je Anza potegnil čepico nazaj na oči in skušal gledati resno, čeprav se je ves čas zdelo, kot da mu hkrati gre malo na smeh. Potem se je odkrito nasmejal in dodal:

»Zasuč se mal, pobac! Nocoj boma oba mela še en no-hšiht!«

Njegova vedrost se je preselila na Sejida, zato mu je ta sproščeno odvrnil:

»Káko to misliš. Ka pa bo baba rekla?«

»Baba ti ne bo nč rekla, ker te ne bo damu. Ji boš že zutrej povedu, da si ga lumpou celo noč. Sej ne bi blo prvič,« mu je nakazal dogajanje v prihodnjih urah Anza. Sejid, ki mu je že glavni proizvodnje razložil, kako in kaj, je razumel, da je akcija stekla, kot se je takrat izrazil inženir. Zato se je vznemirjeno sprijaznjen odzval še enkrat:

»Pa stvarno ..., ne bi bilo prvi puta!«

Potem nista nič kaj več govorila. Bosanec se je oblekel in skupaj sta odšla do kapije, pričakala enega zadnjih avtobusov, sedla na lesene sedeže in se odpeljala do centra mesta. Blizu glavne avtobusne postaje za civilni promet sta izstopila. Vzpela sta se v mračni hriboviti del mesta, kjer je bila vrh holma dolga črno-bela zgradba. Dom borcev in mladine. Lučaj za njo se je na

samem gozdnem robu skrivala vila udarnikov. V dobrih petnajstih minutah sta prisopihala do nje. Zunaj sta bili parkirani dve črni limuzini. V garaži je na sredi prostora stal biljard, ki so ga igrali štirje mlajši moški v črnih hlačah in belih srajcah. Eden je imel za pasom majhen revolver, drugi trije so imeli prav takšno orožje vtaknjeno v tokih, obešenih na ozkih rjavih naramnicah pod pazduho. Sejid je požrl slino in pozdravil kot Anza. Ta je vprašal:

»Sekretar je tu ..., vidim.«

»Tu je, tu,« je odvrnil eden od igralcev biljarda in dodal, »vaj že čakajo ...«

»Pa pištolo tu pust,« je rekel Anzu drugi igralec. Prvi je malomarno navrgel:

»Pusta ga no. Pa špilej naprej ...,« in potem se igralci biljarda niso več ozirali na prišleka. Anza je zavil po ozkem stopnišču, Sejid za njim. V mraku, na prvi ali drugi stopnici, ga je šepetaje vprašal:

»A pištolu maš?«

Prednji se je ustavil, se obrnil in razširil suknjič, da je Sejid videl ravno takšno oborožitev na usnjenih jermenih pod njegovo pazduho, kot so jo imeli igralci biljarda, in zašepetal nazaj:

»Če bi slučajno reku, da nočiš z méno ...«

»Pa daj ... zajebavaš ti mene,« je osupnil Sejid.

»He, he ...,« se je nasmehnil Anza. »Ja, pa te ne ...«

Od nasmeha dalje Sejid nikoli ni bil prepričan, pa tudi spraševal ga ni nikoli več, ali se je takrat res šalil. Stopnišče se je končalo na ozkem hodniku, od koder so vodile še ene zelo strme stopnice, skoraj kot lestev, na podstreho. Na koncu hodnika so bila zaprta vrata. Na drugi strani stopnišča je bila prostorna soba s krušno pečjo, gosto zadimljena in razsvetljena do višine glav šesterice, ki je sedela za mizo. Anza je vstopil brez besed, Sejid za njim. Sedla sta na klop pri peči. Onih šest za mizo je bilo v živahnem pogovoru in niso se dali motiti, ko sta vstopila kamarata. Sejid je videl za mizo glavnega inženirja proizvodnje, ki mu je na kratko pokimal, in on mu je odkimal. Drugih pet ga ni niti pogledalo. Bosanec je poznal prejšnjega direktorja

rudnika in hkrati sedanjega predsednika rudarskega mesta. Poznal je tudi sedanjega direktorja rudnika in glavnega ravnatelja rudarske šole. Okrogloglavega brkača, za katerega se je izkazalo, da je sekretar partije, do tistega večera še ni videl. Dobro pa je poznal republiškega sekretarja za težko industrijo in rudarstvo z značilnimi črnimi okroglastimi očali. Velikokrat ga je že videl na slikah v časopisih, a živega in tako od blizu ga ni videl še nikoli prej. Slišal je veliko o njem, saj je bil sekretar dobrotnik mesta in rudnika, po obnašanju preprost, robusten in neposreden. Vsi so se ga bali, a za razliko od mnogih drugih, ki so jim funkcije stopile v glavo, je ta ostal ljudski človek, kot so rekli, in v dokaz dodali, da ima od vsega najraje kisel cviček, če že kakšno izabele, pomešane s šmarnico, ni pri roki.

Zasedanje se je vleklo. Anza in Sejid sta tiho sedela pri peči. Vmes sta le toliko spregovorila, da je Bosanec pritrdil Anzu in se je ta stegnil na mizo, vzel z nje dve steklenici piva in knapa sta med pozornim poslušanjem počasi izpila vsak po dve pivu. Nekje med eno in drugo uro zjutraj sta že vedela vse o načrtovanju zaustavitvi dela v rudniku, ki so jo pripravljali možje v sobi. Sejid je počasi spoznaval svojo in Anzovo vlogo, in bolj ko jih je poslušal, bolj ponosen je postajal, kaj se mu dogaja. Obenem je bil malo žalosten, saj se je zavedal, da tega nikoli ne bo smel nikomur povedati. Ne bo se smel hvaliti, da je sedel z najpomembnejšimi možmi rudnika in rudarskega mesta, in nikoli in nikjer ne bo mogel reči, da je bil navzoč tisto noč, ko se je načrtovala zgodovinska ustavitev dela. Štrajk.

Malo po drugi uri mu je glavni inženir proizvodnje pomahnil, naj prisede k mizi. S pogledom se je srečal z vsemi od šesterice. Dva sta mu komaj opazno prikimala, Anza je ostal za pečjo. Takrat se je republiški sekretar za težko industrijo in rudarstvo brez vsakršnega uvoda neposredno obrnil nanj:

»Tovariš Sejid, družo Sejidu. Ti boš naša veza. A zastopiš? Mi tu ..., mi ..., en, dva, tri, štir, pet, šest,« in je pri tem na vsakega posebej, tudi nase, pokazal s prstom, »samo mi vemo, za ka se gre! Ti boš naša veza. Zastopiš?! Ti boš vodja štrajka!«

Potem je zajel sapo in nadaljeval za spoznanje tiše in z malo nižjim glasom:

»Tebe bojo v Cele pelali na zaslišanje, pól! Skor ziher ...«

Potem je utihnil. Tudi drugi so bili čisto tiho. Sekretar je čez hip nadaljeval:

»Še v Celu nč ne vejo, kaj šele u Lublani!? A si zastopu?! Tako mi delamo tu. Zato pa smo knapi zafukani! A zastopiš? Če se bojiš, povej zdej! Bomo najdlji drugiga! Sam da ti je jasno. Kar si nocoj vidu tu, tega ni! To bo šlo s tabo v grob! Če boš pa komu to povedal prej, boš šel takoj. Boš šel ti, a zastopiš, družo Sejid. Uzela te magla!«

»Ne plašim se jaz nič, tovariš ..., sekretar ...«

»Kako pa veš, da sem sekretar,« ga je prekinil z vzklikom in udaril s pestjo po mizi. »Da te ne čujem več! Kak sekretar!? To se ne sme slišat! To je zdaj konspiracija. Kot med vojsko. A zastopiš! Sej veš, kdo sem jaz! A veš?«

»Vem, tovariš ...«

»No, pól pa veš! Pa da te ne čujem več – sekretar! Jasno? Jasno!? A zastopiš!?«

Anza je kar skupaj lezel pri peči, ko je sekretar rohnal na Sejida. Še bolj se je pomaknil v kot, da je ročaj pištole hreščeče podrsal po lončenih ploščicah krušne peči. Sekretar ga je pogledal, se nato z obema rokama uprl ob mizo in se za pol telesa dvignil nad njo, da je imel obraz skoraj v višini luči. Polovico glave je imel v senci, ko je dvignil desnico in kazalec usmeril v Anza, ki bi najraje izhlapel:

»Vidva sta edina, ki veta! Vidva! Anza in ti,« in je obrnil kazalec v Sejida. »Sam dol, na šahtu, ko bota šla v jamo, mi nimata kaj skup za hodit! Mata vsak svoje delo in veta, kaj morta nardit, in gotovo,« je zaključil s hripavo pritajenim krikom in besedo 'gotovo' naglasil po bosansko, kot vojaški oficir. Potem je sedel nazaj za mizo.

Nekaj časa je vladal molk, ki se je spremenil v nemo Sejidovo pritrditev, da bo sprejel zaupano nalogo. Kar slutil je, kako se mu bo to noč spremenilo življenje. Bolj kot takrat, ko se je odločil, da bo šel v Slovenijo s trebuhom za kruhom. Pa če je treba, tudi v rudnik. Če že mora biti knap, bo to v Sloveniji, ne v Bosni. Tako se je odločil takrat, ko je šel na pot z rudniškimi

agenti. Z majhnim umazanim nahrbtnikom v naročju je sedel na avtobus, ki je smrdel po ožganem dizelskem gorivu. Zaradi vloge knapovskega vodje zaustavitve dela se je od prvega trenutka naprej zavedal, da je zanj in njegovo družino to veliko pomembnejše kot prihod v slovensko rudarsko mesto.

Potem je šesterica za mizo kot eden segla vsak za svojimi cigareti in že se je okoli njih in nad mizo kadil bel tobačni dim v žarki svetlobi, da se sploh ni več videlo obrazov. Kot bi vrgli dimno bombo. Na mizi so bili štirje veliki stekleni pepelniki, polni ugaslih ogorkov, dve litrski steklenici cvička, liter domačega hruškovega šnopsa, temno rjava dvolitrska oglata steklenica uvoženega viskija, štiri ali pet zelenih koničastih kislih vod in nekaj steklenic piva, kozarci, naliti s pijačo in prazni, drugega nič. Nobenih beležk, papirjev, svinčnikov, kulijev, nič. Sekretar je z jezikom med ustnicama na drobno pljuval mrvce tobaka z njih. Kadil je rdeči ibar brez filtra, vsi drugi v glavnem F 57, le predsednik mesta je svoj kent vtaknil v cigaretni nastavek, ki mu je vso belo cigareto odmaknil skoraj za decimeter od obraza. Cigaretni nastavek si je dal nabaviti na las takšen, kot se je nekoč pred njim postavljal jugoslovanski maršal. To so bili časi, ko je tovariš maršal še ves nasmejan in sijoč izkoristil vsako priložnost, da je lahko obiskal čudežno rudarsko mesto, zgrajeno z udarnišskimi knapovskimi žulji. Ko je z vžigalnikom, ovitim v krokodilje usnje, prižgal cigareto, je povzel:

»V začetku aprila, pred petnajstim, pred plačo, je treba začeti! Pôl je pa treba ene dva, tri dni zdržat in štrajkat. Ne bojo dolgo trmarli tam v Lublani. Preveč jih je strah. Če se bojo pa kaj kurčili, bomo poklicali Trbovce na pomoč. Uni bojo takoj pršli, če bo treba. Sam to je zadnja varianta. Če ne bo treba, če bojo sprostili cene na zisu in bojo dali gnar, Trbovcev ne bomo spuščali gor. Tud če se bojo sami organizirali in bojo hotli prit podpret naše. Ko bo depeša, da je zis popustu pri ceni kolna, gremo takoj nazaj v jamo, pa na šiht. Zato mora bit na šahtu vse pod našo kontrolo. Nobene pijače. Gostilne bom js zaprl v celem mestu in okolici. Pili bomo pôl.«

Nihče ni ničesar dodal. Zato je predsednik mesta mlel naprej:

»Pôl pa takoj nazaj u jamo, ja. Na šiht! Do prvega maja je treba po partijski liniji nardit sestanke in ocene. Sej veš, Franček. To maš ti za zrihtat. Vi na šahtu bote pa lahk popucali iz partije vse, ki vam zdej ne pašejo. Sej vemo, ker so to, a ne!«

Direktorju rudnika se je zdelo potrebno vprašati drugo stvar:

»Spiske mamorejane, sam js bi rad vedu ...«

»A smo rekli nobenih spiskov! Nič na pismo! Nič! A smo rekli al nismo rekli, porkaduš,« je zopet zarohnel sekretar za težko industrijo in rudarstvo, da so mu črna okrogla očala kar poskakovala na nosu.

»Sej ni spiskov ..., to sn sam tk reku. Imam vse v glavi« se je tiho izgovarjal direktor.

»Pôl pa ne govor o spiskih, jebemti ...«, se je unesel sekretar, direktor pa se je vrnil k svoji dilemi.

»Ampak knapom bojo pôl več colnge ostale, al kk?«

»Veš da jim bojo ostale, sej za to se gre!« Predsednik rudarskega mesta se je nagnil naprej in strmo gledal v direktorja.

»Sej ga ne bojo nikamor drugam nesli ko h nam! V konzum, Velmo, pa komunalne cene bomo dvignali, pa po gostilnah jim ga bomo pobrali. Sej vse ostane tu! V mestu. Več bojo meli, več bojo zapravljali! Za to se gre. Dolgoročno je treba gledat! Za drugo jim bomo pa samoprispevek uvedli. Pa bomo gradili naprej naše mesto.«

Šesterica se je zvedrila. Na obraze so jim zlezli lokavi nasmeški pod dimasto zakajene in pordele oči. Predsednik se je naslonil nazaj, izvlekel cigaretnik, vtaknil novi kent in jedko zarezgetal:

»Ehehe, sej maršal nas bo še pršu gledat in se sončit h nam. Ne si mislit, da ga res ne bo več!«

Takrat si je s podobno piskajočim glasom na drugem koncu mize vzel besedo bledi predstojnik rudarske šole, ki se mu je počasi dvigala pijača:

»Zato pa ni treba silit z novo cesto proti Celu. Zdej bo raja začela kupovat avtomobile. Ni treba, da se furajo v Cele.

Naj pokupijo, kar mislijo, tu! Colnge morjo zapravlat doma!»

Takrat je vedno mirnemu glavnemu inženirju proizvodnje, ki se mu nikoli ni dalo z obraza prebrati, kaj misli, kar ušlo:

»Ja ..., smo pa kurbe. Če nam tole grata, bomo naredili hudiča pa pol ...«

Kot da bi vsi čakali na to sproščujočo iskrenost, se je zakajeno omizje na glas zakrohotalo in kozarci so poromali kvišku, da so se dobro namočili suhi jeziki in ustnice. Predsednik rudarskega mesta je nato spraznil cigaretnik, ga vtaknil v gornji žep suknjiča in se ozrl na stensko uro, ki je počasi lezla čez tretjo zjutraj.

»Do prvega maja mormo mi svoje porihitat. Po prvem maju pa pride k nam nov državniški obisk. Edvard Gierек iz Poljske ...«

»Kdo,« je vprašal eden od omizja, sekretar pa je pojasnil:

»Poljski sekretar partije. Težka živina, sam da Polake Rusi šraufajo. Pa tastarga ne bo zravn. To se že ve ...«

»Kurc ga gleda,« je nejevoljno rekel predsednik. »Sej bo še rad pršu ...«

»Dolanc bo prnesu svoj rilc v naše mesto. Pa Jokl. Drugih pa ne bo.«

»Sej jih tud ni treba,« je še enkrat nejevoljno odrezal predsednik mesta, vstal od mize, da je zdaj njegova glava izginila v senco nad nizko spuščeno luč, in stopil k oknu. Pomladni hlad je vdrl v sobo, da se je začela tobačna zavesa dima hitro zvijati v svetlobi žarnice, se redčiti in umikati pišu svežega zraka. Ta je zbistril že malo utrujeni štab rudnika in njegovega mesta.